

אֲרֶךְ אַפִּים לַצִּדִּיקִים וְלַרְשָׁעִים. צְעוּשֵׁין פֶּסֶן (עֲרוּזִין דָּף כב. וס) מִשְׁמַע לַרְשָׁעִים לְהַצִּידֵם מִן הָעוֹלָם וּבְחֶלֶק (סִנְהֶדְרִין דָּף קיא.) מִשְׁמַע לְטוֹבֵה וי"ל כִּשְׁאֵין סוֹפוּ לַעֲשׂוֹת מִשׁוּבָה הוּא לַעֲשֶׂה אֲכָל צָקוּפוּ לַעֲשׂוֹת מִשׁוּבָה הוּא לְטוֹבָה: **אֵיכָא** בִּינְיָיְהוּ דַּעֲבַד גּוֹבָה.

HebrewBooks.org © Moznaim Publishers. No commercial use allowed.

יֶאֱרֶךְ אַפִּים וְלֹא כְּתִיב אֲרֶךְ אָף אֲרֶךְ אַפִּים לַצִּדִּיקִים וְלַרְשָׁעִים: ת"ר **"לֹא יִסְקַל אָדָם מִרְשׁוֹתוֹ לְרָה"ר** ^(א) מַעֲשֶׂה בָאָדָם אֶחָד שֶׁהָיָה מִסְקַל מִרְשׁוֹתוֹ לְרָה"ר וּמִצָּאוּ חֲסִיד אֶחָד אִמְרוּ לוֹ רִיקָה מִפְּנֵי מָה אַתָּה מִסְקַל מִרְשׁוֹת שְׂאִינָה שְׁלָךְ לִרְשׁוֹת שְׁלָךְ לִגְלוֹג עָלֶיךָ לִימִים נֶצֶךְ לְמִכּוֹר שְׂדֵהוּ וְהָיָה מִהֶלֶךְ בְּאוֹתוֹ רַה"ר וְנִכְשַׁל בְּאוֹתוֹ אֲבָנִים אִמְרוּ יִפָּה אִמְרוּ לִי אוֹתוֹ חֲסִיד מִפְּנֵי מָה אַתָּה מִסְקַל מִרְשׁוֹת שְׂאִינָה שְׁלָךְ לִרְשׁוֹת שְׁלָךְ: **מִתְנִי** ^(ב) הַחוּפֵר בּוֹר בְּרַה"ר וְנָפַל לְתוֹכוֹ שׁוֹר אוֹ חֲמוֹר חַיִּיב יֶאֱחָד הַחוּפֵר בּוֹר שִׁיחַ וּמַעֲרָה חֲרִיצִין וְנִעֲיִצִין חַיִּיב א"כ לָמָּה נֶאֱמַר בּוֹר ^(ג) יִמָּה בּוֹר שִׁישׁ בּוֹ כְּדִי לְהַמִּית עֲשֶׂרָה טַפְחִים אָף כִּי שִׁישׁ בּוֹ כְּדִי לְהַמִּית עֲשֶׂרָה טַפְחִים ^(ד) הָיוּ פְחוּתִין מַעֲשֶׂרָה טַפְחִים וְנָפַל לְתוֹכוֹ שׁוֹר אוֹ חֲמוֹר וּמָת פֶּטוֹר וְאִם הוּזַק בּוֹ חַיִּיב: **גְּמ'** ^(ה) אִמְרוּ רַב בּוֹר שֶׁחִיִּיבָה עָלָיו תּוֹרָה לְהַבִּיל וְלֹא לְחַבְּטוֹ אֲלֵמָּה קִסְבֵּר חֲבִטָּה קִרְקַע עוֹלָם הוּא דְּמוּקָא לִיה וּשְׂמוּאֵל אִמְרוּ לְהַבִּיל וּכ"ש לְחַבְּטוֹ וּא"ת לְחַבְּטוֹ אֲמַרְהָ תּוֹרָה וְלֹא לְהַבִּיל הַתּוֹרָה הָעִידָה עַל הַבּוֹר וְאִפִּילוּ מִלֵּא סַפּוּגִין שֶׁל צִמְרָא מֵאִי בִּינְיָיְהוּ אֵיכָא בִּינְיָיְהוּ דַּעֲבַד גּוֹבָה בְּרַה"ר לִרְבִּי אֲגוּבָה לֹא מִיחִיִּיב לְשִׁמּוּאֵל יֶאֱגוּבָה גַּם מִיחִיִּיב מ"ט דְּרַב דָּאִמְרוּ קְרָא וְנָפַל עַד שִׁיפּוֹל דֶּרֶךְ נִפְלִיָּה ^(ו) וּלְשִׁמּוּאֵל וְנָפַל כָּל דָּהוּ מִשְׁמַע תֵּנָּן א"כ לָמָּה נֶאֱמַר בּוֹר מָה בּוֹר שִׁישׁ בּוֹ כְּדִי לְהַמִּית עֲשֶׂרָה טַפְחִים אָף כִּי שִׁישׁ בּוֹ כְּדִי לְהַמִּית עֲשֶׂרָה טַפְחִים כָּל שִׁישׁ בּוֹ כְּדִי לְהַמִּית עֲשֶׂרָה טַפְחִים בְּשִׁלְמָא לְשִׁמּוּאֵל אָף כִּי לֹא תִּתִּיב גּוֹבָה אֲלֵא לִרְבִּי אָף כִּי לֹא תִּתִּיב מֵאִי לֹא תִּתִּיב חֲרִיצִין וְנִעֲיִצִין בְּהִדְיָא קִתְּנִי לְהוֹ תִּנִּי וְהִדְר מִפְּרֵשׁ וְהִנֵּי כּוֹלְהוּ דִּקְתָּנִי לָמָּה לִי צִרְיָא דָּאִי תִנָּא בּוֹר הוּא אֲמִינָא בּוֹר עֲשֶׂרָה הוּא דָּאִית בִּיה הַבְּלָא מִשּׁוּם דִּקְטִין וְכִרְיָא אֲבָל שִׁיחַ דָּאִרִיךְ אִימָא בַּעֲשֶׂרָה לִית בִּיה הַבְּלָא וְאִי תִנָּא שִׁיחַ הוּא אֲמִינָא שִׁיחַ עֲשֶׂרָה הוּא דָּאִית בִּיה הַבְּלָא מִשּׁוּם דִּקְטִין אֲבָל מַעֲרָה דְּמִרְבַּעָא אִימָא בַּעֲשֶׂרָה לִית בַּה הַבְּלָא וְאִי תִנִּי מַעֲרָה הוּא אֲמִינָא מַעֲרָה בַּעֲשֶׂרָה הוּא דָּאִית בַּה הַבְּלָא מִשּׁוּם דְּמִטְלָלָא אֲבָל חֲרִיצִין דְּלֵא מִטְלָלִי אִימָא בַּעֲשֶׂרָה לִית בַּה הַבְּלָא וְאִי תִנָּא חֲרִיצִין הוּא אֲמִינָא

הָיָה הוּא מִנִּי לְמִימַר דְּנִפְל דֶּרֶךְ אֲחֻרָיו לְרַב לֹא מִיחִיִּיב אֲלֵא דֶּרֶךְ שְׂרָחָה יוֹתֵר עַל עוֹמְקָה דְּלִיכָא הַבִּל כְּדִלְמִרִין (לִקְמָן נֵא): וְהָדָא נִקְט': **לְשִׁמּוּאֵל** אֲגוּבָה גַּם מִיחִיִּיב. ע"כ נִתְמַקֵּל צְגוּבָה וְנִחְבֵּט צִקְרָק עֲלֵי צְנִחְבֵּט צְגוּבָה מוֹדֵה רַב דְּחִיִּיב כְּמוֹ צִאֲנָו וּסְכִינָו וּמִשְׁאֵל דְּאִמְרָה (לְעֵיל דָּף ג.) אִי דִלְפָּקְרִיָּה צִין לִרְבִּי צִין לְשִׁמּוּאֵל הָיִינוּ צוֹר וְהָיִינוּ מִשּׁוּם דְּחִיִּיבָה דִּידֵיהּ הוּא וְקִשָּׁה דְּנִתְמַקֵּל צְגוּבָה ^(ז) וְנִחְבֵּט צִקְרָק מוֹדֵה שְׂמוּאֵל דְּפֶטוֹר דִּקְרָק עוֹלָם הִזְקָמוּ כְּמוֹכָה לִקְמָן (דָּף ג.) אִמְרָ שְׂמוּאֵל הִיכִי דְּמִי לְאֲחֻרָיו דְּפֶטוֹר כְּגוֹן שְׂמַקֵּל צְגוֹר וְנָפַל אֲחֻרֵי הַבּוֹר וי"ל כְּגוֹן דְּעַבְד גּוֹבָה ה' טַפְחִים וּסְכִיבָה גּוֹבָה חֲפֵר צְעוּמָה ה' טַפְחִים וְנִתְמַקֵּל גּוֹבָה וְנִחְבֵּט צְעוּמָה צוֹר א"כ דּוּקָא חֶסֶם גַּבִּי נָפַל מִקּוֹל הַכְּרִיָּה פֶטֶר שְׂמוּאֵל שְׁקוֹל הַכְּרִיָּה גֵרַם לוֹ לִפְּוֹל וְצִנְטָה גַּם לֹא גֵרַם לוֹ מַעֲשִׂי נִחְבֵּט צִקְרָק שְׁחוֹךְ לְצוֹר וְאִין לְהַקְשׁוֹת לְחִיִּיב צַעַל הַבּוֹר הַחַיִּי שַׁעֲשֶׂה חַיִּי הַתְּקַלָּה וְכָל גַּם מִיחִיִּיב דֵּהָ מוֹקִי לֹה כְּרִצִּי נִתְן דְּכִי לִיכָא לֹאִישְׁתַּלְמוּי מִהָאִי מִשְׁתַּלֵּם מִהָאִי י"ל דִּקְסֵר שְׂמוּאֵל שְׁאִין לְחִיִּיב צַעַל הַבּוֹר לְעוֹלָם אִפִּי לְרִצִּי נִתְן אֲלֵא כִשְׁעֶשֶׂה כָּל הַתְּקַלָּה אִין יִתְחַיִּיב צַעַל הַבּוֹר כִּשְׁנִחְבֵּט אִפִּי נִחְבֵּט צִקְרָק עוֹלָם אוֹ כִשְׁעֶשֶׂה הִזְקָא אַע"ג שֶׁלָּה עֲשֶׂה הַתְּקַלָּה אֲכָל צִנְיָה הַתְּקַלָּה לֹא יִתְחַיִּיב צוֹר כִּשְׁנִחְבֵּט צִקְרָק עוֹלָם וּלְפִי זֶה אִתִּי שְׁפִיר הֵא דְּמִשְׁמַע לִקְמָן (ס) נִתְמַקֵּל צִאֲנָו וְנָפַל לְצוֹר דְּמִיחִיִּיב צַעַל הַבּוֹר אַע"ג דֵּהָ צוֹר לֹאִי אִיִּהוּ כְּרִיָּה: **תְּנִי** וְהִדְר מִפְּרֵשׁ פִּי תִי וְהִדְר מִפְּרֵשׁ מִהִכָּה נִפְקָא לָן: **אִם** שֶׁהָיָה מַעַת אֵצֶת וְשֶׁהָיָה כְּשִׁירָה. צִפְרָק אֲלוֹ טְרִיפּוֹת (חֻלִּין נֵא): אֲמַר עֲמֵדָה אִין לְרִיכָה מַעַת לַעַת דְּיָדִיקָה וְלֵאִי צַעֲרֵי הִלְכָה אִפִּילוּ דְּיָדִיקָה לֹא צַעֲרֵי אֲכָל כִּשְׁעֶשֶׂה מַעַת לַעַת אִין לְהוֹכִיחַ מִשָּׁם אִי צַעֲרֵי דְּיָדִיקָה אִי לֹא וּמִתְמַךְ ה"ג מִשְׁמַע דְּצַעֲרֵי דְּיָדִיקָה שְׁפִירֵשׁ אִין לֹא צִקְרָקִין צִצְדִּיקָה וְלִידִין צַעֲרֵי י"צ חֲדָשׁ: אִמְרִי

אֲרֶךְ אַפִּים מִלִּפְרַע. אֲרֶךְ אַפִּים מִשְׁמַע שֶׁיִּרְאוּס אֶחָת שֶׁל טוֹבָה וְאֶחָת שֶׁל רָעָה: לְצִדִּיקִים. מִלְּשָׁלֵם שְׂכָר טוֹב לְאֶלְמֶר: וְלַרְשָׁעִים. מִלְּפֶרַע מִהֵן לְאֶלְמֶר: לֹא יִסְקַל לְפָנֵת אֲבָנִים: מִרְשׁוֹת שְׂאִינָה שְׁלָךְ. שְׂמָא אֶתָּה עֲתִיד לְמוֹכְרָה: לְרִשּׁוֹת שְׁלָךְ. רִשּׁוֹת הַרְבִּים כָּל יִמֵּיהּ הוּא שְׁלָךְ: לִגְלוֹג עָלֶיךָ. לֹא יִמֵּיהּ מִכִּיר טַעֲמוֹ שֶׁל דָּר: **מִתְנִי** חֲרִיצִין וְנִעֲיִצִין. צוֹר עֲגוֹל הוּא. שִׁיחַ אֲרוּכָה וְקִצְרָה. מַעֲרָה מִרְצֵעַת וּמִכּוּסָה צִקְרִי אֲלֵא שִׁישׁ לֹה פֶה. חֲרִיצִין רַחֲצִין וּמִרְצֵעִין כְּמַעֲרָה וְאִין מִקְרִין אֲלֵא כָּל פִּי פִתּוּחַ: נִעֲיִצִין. קִרְצִין מִלְּמַטָּה וְרַחֲצִין מִלְּמַעְלָה: סָתֵם צוֹר עֲשֶׂרָה טַפְחִים: כִּי מוֹר שִׁישׁ בּוֹ כְּדִי לְהַמִּית. דִּהִינוּ י' טַפְחִים: **גְּמ'** לְהַבִּיל מִשּׁוּם דְּעַבְד לִיה הַבִּל לְצוֹר וְלֹא מִשּׁוּם חֲצִינוּ: קִרְקַע עוֹלָם. וְאִין שְׁלָךְ: שְׂמוּאֵל אִמְרָ לְהַבִּיל. חִיִּיבָה תּוֹרָה כְּדִקְאִמְרִין וְאֵע"ג דֵּהַבְּלָא מִמִּילָא אִתִּי לִיה וּכ"ש לְחַבְּטוֹ דִּלְהוֹ עַבְד לִיה חֲצִנְטָה: וְאִם סָאֲמֵר. דּוּקָא לְחַבְּטוֹ וְלֹא לְהַבִּיל דֵּהָ מִמִּילָא הוּא וְאִיִּהוּ לֹא עֲבָדִיה: הַסּוֹרָה הָעִידָה עַל הַבּוֹר. דְּכִתִּיב צוֹר ^(א) סָתֵם: וְאִפִּילוּ מִלֵּא סַפּוּגִין שֶׁל צִמְרָא. לִיכָא חֲצִנְטָה: מֵאִי צִנְיָיְהוּ. מִכִּי הִיכָא דְּמַת צוֹר צִין לִרְבִּי צִין לְשִׁמּוּאֵל חַיִּיב וְאִפִּילוּ נִצְקַתֵּם כִּרְסוֹ אוֹ נִשְׁבַּרָה מִפְּרַקְתּוֹ מִיחִיִּיב גַּם כִּי דִלְיָא לְמִימַר הַבְּלָא גַּם קִטְלָמִיָּה וְאִפִּי נִשְׁבַּרָה רִגְלוֹ וְכִישָׁשׁ אִיכָא לְמִימַר מַחֲמַת הַבִּל הַבּוֹר חֲלָה וְכִישָׁשׁ מֵה לִי אִי טַעֲמָא דְּחִיִּיבָה מִשּׁוּם חֲצִנְטָה מֵה לִי מִשּׁוּם הַבִּל: דְּעַבְד גּוֹבָה. מִל גּוֹבָה עֲשֶׂרָה צִרְיָה וְעֵלָה שֶׁם שׁוֹר וְנָפַל דֵּהָכָא לִיכָא הַבְּלָא אֲלֵא חֲצִנְטָה: דִּדְךָ נִפְלִיָּה. צְעוּמָה מִשְׁמַע עוֹלָם פִּיִּי: סִינִי. חֲרִיצִין וְנִעֲיִצִין צִרְיָא: וְהִדְר מִפְּרֵשׁ. מִהִכָּה נִפְקָא: דִּקְטִין וְכִרְיָא. קִרְצִין וְעֲגוֹל: אֲכָל חֲרִיצִין. דְּרַחֲצִין וְלֹא מִטְלָלִי אִימָא לֹא: לֹאִי מִשּׁוּם דְּלִית צִיָּה חֲצִנְטָה. וְאֵע"ג דִּלִּית צִיָּה הַבִּל וְקִשָּׁה לְתַרְוִיָּה: לֹא מִשּׁוּם דְּלִית צִיָּה הַבְּלָא. וְכִישָׁשׁ דְּחִיִּיבָה לִית לִיה: לְנוֹקִין. חֲלָה מִחֲמַת הַבִּל וְכִישָׁשׁ: אִרְיָא. יָאוֹר: דִּלְיָא. מַשְׁקָה שְׂדוֹת וְהִיא עֲמוּקָה אֲמָה וּלְפִיכָךְ הִיא נִקְרָאֵת אֲמָה הֵמִים דְּעוֹמְקָה אֲמָה וְרַחֲצָה אֲמָה: עֲרִפִּים רַב נִתְמַן. מִשּׁוּם רִיטְקִי אֲבָרִים דֵּהִיא אֶחָת מִי"ח טְרִיפּוֹת דִּתְנִן (חֻלִּין דָּף מ.) נִפְלָה מִן הִגָּג וְאֵע"ג דִּלָּא חֻזִּין צִיָּה מִכָּה אֲלֵא שְׁאִין יִכּוֹל לְעוֹמֵד וְאִמְרִין הֵסֵם (דָּף נֵא): אִם שְׁהָתָה מַעַת לַעַת וְשֶׁחֲטָה כְּשִׁירָה וְאִם עֲמֵדָה וְהִלְכָה אִינֵה לְרִיכָה מַעַת לַעַת וְשׁוֹר זֶה לֹא עֲמֵד: קִבָּא דִּקְמָחָא. לְהוֹאֲרָתוֹ עַד שִׁבָּל לְפָנֵי חֲכָמִים לְשִׁאֲלוֹ וְיִוְרוּהוּ אִם שְׁהָתָה מַעַת לַעַת וְשֶׁחֲטָה כְּשִׁירָה: לֹא אִפְסִי. שְׁהִיָּה מִמַּחֲמַת: לֹא

הַבְּלָא לְנוֹקִין הִהוּא תּוֹרָא דְּנָפַל לְאִרְיָא דִּלְיָא שְׁחֲטִיָּה מִרְיָה טְרַפִּיָּה רַב נַחֲמָן אִמְרוּ רַב נַחֲמָן אִי שְׁקִיל מִרְיָה דֵּהָא תּוֹרָא קָבָא דְּקָמָחָא וְאוֹל תִּנָּא בִּי מִדְּרָשָׁא **"אִם** שֶׁהָיָה מַעַת לַעַת כְּשִׁירָה לֹא אִפְסִדִּיהָ לְתוֹרָא דִּשׁוּהָ כְּמָה קָבִי אֲלֵמָּה קִסְבֵּר ר"ג יֵשׁ חֲבִטָּה בַּפְחוֹת מַעֲשֶׂרָה אִיִּתִּיבִיהָ רַבָּא לִרְבִּי נַחֲמָן הָיוּ פְחוּתִין מַעֲשֶׂרָה טַפְחִים וְנָפַל לְתוֹכוֹ שׁוֹר אוֹ חֲמוֹר וּמָת פֶּטוֹר מֵאִי טַעֲמָא לֹאִי מִשּׁוּם דְּלִית בִּיה חֲבִטָּה לֹא

מִרְיָה. טְרַפִּיָּה רַב נַחֲמָן מִשּׁוּם שְׁלֵא שְׁהָה מַעַת לַעַת. דִּיקְרִין מִינָּה, אֲלֵמָּה קִסְבֵּר רַב נַחֲמָן יֵשׁ חֲבִטָּה בַּפְחוֹת מַעֲשֶׂרָה. פִּרְיָה זִצ"ל וִישׁ מִי שְׁאוֹמֵר הִילְכָתָא כְּשִׁמּוּאֵל בַּחֲבִטָּה דֵּהָ רַב נַחֲמָן קָא כּוֹתִיבָה.

(א) [תוספת' ספ"צ],
(ב) לעיל ט"ז, (ג) לקמן נ"א.
סנהדרין מה"ד (ד) לקמן נ"ג.
(ה) [שמות כ"א],

תורה אור השלם
1. ועבר יי על פני
יקרא יי אל רחום
והנחן ארך אפים ורב
חסד ואמת: שמות לו ד

הגהות הב"ח
(א) גמ' דרך נפילה
ושמואל ונפל:

גליון הש"ס
תוס' ד"ה לשמואל וכו'
ונחבט בקרקע מורה
שמואל. עיין לעיל דף כח
ע"ה תוספת' ד"ה וסוף:

מוסף רש"י
אֲרֶךְ אַפִּים לַצִּדִּיקִים
וְלַרְשָׁעִים. אֲפִים מִשְׁמַע
פִּיִּים, צִין שְׁחוֹקֵת צִין
וְעוֹמֵת, אֲפִים שְׁחוֹקֵת
מִלִּפְנֵי וּמִלִּפְנֵי לְצִדִּיקִים
לְעַתֵּד לָלֶךְ, וְאֲפִים זְעוּמָת
מִלִּפְנֵי לַרְשָׁעִים וּמִלִּפְנֵי
פְּרִיעוֹת לַעֲבוֹדָה (עֲרוּזִין
(כב.) אֲחָד הַחוּפֵר
בּוֹר שִׁיחַ וְנִמְעָרָה. אֲחָד
הַחוּפֵר צוֹר אֲחָד הַחוּפֵר
שִׁיחַ וְנִמְעָרָה חַיִּיב בְּנִפְלָתָה
שׁוֹר וּמִתְמַךְ (סִנְהֶדְרִין מה.)
וְכֵן דִּרְשִׁי הַתַּנְחִימִים כָּל
מִקּוֹם, דֵּהִיא דְּפִשְׁטָא לִיה
מִלֵּא צִרְיָא וְאוֹתוֹ שִׁישׁ
כִּשְׁעֶשֶׂה שְׁחָא
שׁוֹר לִי הוּא שׁוֹנֵה אֲחֻרָיו
(סִנְהֶדְרִין כ.) מִה בּוֹר שִׁישׁ
בּוֹ כְּדִי לְהַמִּית. וְהָיִינוּ
עֲשֶׂרָה טַפְחִים. דִּסְמָס
צוֹר אִיִּת פִּתּוּחַ מַעֲשֶׂרָה
טַפְחִים (שם) וְלִקְמָן (צא.)
אֲרֶךְ כָּל שִׁישׁ בּוֹ כְּדִי לְהַמִּית,
וְאִיִּהוּ עֲשֶׂרָה טַפְחִים
(סִנְהֶדְרִין מה.)